

Kavramsal Bir Müdahale: Siyasal Rejimi Politeia Kavramıyla Düşünmek

Meriç TOKMAK¹

Öz

Makale Türü
Araştırma Makalesi

Başvuru Tarihi
05.08.2022

Kabul Tarihi
14.09.2022

DOI
10.53306/klujfeas.1156434

Siyasal rejim, çağdaş literatürde yeknesaklığa ulaşamamış bir kavramlaşma olarak dikkat çekmektedir. Kapsamı ve içeriğine dönük üzerinde bir uzlaşma bulunmayan siyasal rejim kavramı, çoğu zaman da siyasal sistem, hükümet sistemi, devlet biçimi kavramları ile iç içe geçerek kullanılmaktadır. Öyle ki, bu kullanım tarzı kavrama dair ciddi bir karmaşa yaratmaktadır. Bu makale haddizatında siyasal rejim kavramlaşmasının söz konusu karmaşadan yalıtılarak özünün yakalanmasına odaklanmaktadır. Bu itibarla makale, siyasal rejim kavramının esasını belirginleştirmeyi ve çağdaş literatürde neden bir kavram karmaşası doğduğuna ışık tutmayı amaçlamaktadır.

Makalede, siyasal rejim kavramının fenomenolojik bir tarzda “paranteze alınarak” dış etkenlerden yalıtılmasıyla, kavramın temelindeki toplumsal bölünme ve tabakalaşma olgularının saydamlaştığı; ancak tarihsel süreçte siyasal rejim kavramının tıpkı kamu ve siyasal kavramları gibi dönüşüme uğradığı savunulmaktadır. Bu itibarla siyasal rejim teriminin, antikitedeki karşılığı olan *politeia* kavramlaşmasından tarihsel süreçte koptuğu, siyasal rejimin ana akımda kullanıldığı haliyle de *politeia* kavramına yabancılaştığı düşünülmektedir. Makalede siyasal rejim kavramına ait karmaşadan kurtulmak için *politeia* kavramlaştırmasının göz önünde bulundurulması önerilmektedir. Makalede kavram ve olguların arka planlarını, mekanizmalarını, ilişkiselliklerini ele alan eleştirel gerçekçi bir metodoloji temelinde tarihsel ve diyalektik bir izlek benimsenmektedir. Makale siyasal rejim kavramını *politeia* kavramına

geri dönüşle aydınlatılabildiği ölçüde işlevini yerine getirmiş sayılabilir.

Anahtar sözcükler: Siyasal Rejim, Politeia, Kamusal Alan, Siyasal Sistem, Devlet

¹ Arş. Gör. Dr., Ardahan Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, merictokmak@ardahan.edu.tr, ORCID: 0000- 0003-3131-0397

A Conceptual Intervention: Thinking The Political Regime With The Concept Of Politeia

Meriç TOKMAK²

Abstract

The political regime appears as a conceptualization that has not been able to achieve uniformity in contemporary literature. The concept of political regime, which has no consensus on its scope and content, is often used intertwined with the concepts of political system, form of government, or state form. So much so that this usage style creates confusion about the concept. The subject of this article is to get hold of the substance of the concept of political regime by isolating it from the confusion in question. In this sense, the article aims to get hold of the substance of the concept of political regime and to shed light why a conceptual confusion has arisen in contemporary literature.

In the article, it is argued that if the concept of political regime is “bracketed” in a phenomenological manner and isolated from external factors, the social division and stratification facts at the foundation of the concept become transparent. However, it is claimed that the concept of political regime has been transformed in the historical process, just like the concepts of public and political. In this context, it is thought that the term political regime broke away from the concept of *politeia*, which is its counterpart in antiquity, in the historical process, and the political regime alienated the concept of *politeia* as it is used in the mainstream. In the article, it is suggested to consider the *politeia* conceptualization in order to get rid of the chaos about the concept of political regime. In the article, a historical and dialectical path is tracked on the basis of a critical realistic methodology that deals with the backgrounds, mechanisms, and relationalities of concepts and phenomena. To the extent that the article can illuminate the concept of political regime by retruning to the conception of *politeia*, it can be considered to have fulfilled its function.

Key words: Political Regime, Politeia, Public Sphere, Political System, State

Article Type

Research Article

Application Date

2022-05-08

Acceptance Date

2022-14-09

DOI

10.53306/klujeas.1156434

² Res. Assist. Dr., Ardahan University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Political Science and Public Administration, merictokmak@ardahan.edu.tr, ORCID: 0000- 0003-3131-0397

Giriş

Siyasal rejim kavramı çağdaş literatürde tahlil keskinliğini tutturamamış bir kavram olarak öne çıkmaktadır. Gerek “akademia” içinde gerek dışında çoğu zaman siyasal rejim, siyasal sistem, hükümet sistemi, devlet biçimi kavramları iç içe geçerek birbiri yerine kullanılmaktadır. Bu kavramlar birbirine karışmasa bile siyasal rejim kavramının sınırları ve içeriğine dair bir tutarlılıktan bahsetmek mümkün olmamaktadır. Öyle ki, siyasal rejime yönelik farklı kullanım tarzları Somer’in (2021) haklı olarak yakındığı gibi bir karmaşa yaratmaktadır. Müphem bir kullanım zemini sunan siyasal rejim kavramı üstesinden gelinmesi gereken bir görüşler çokluğunu beraberinde getirmektedir. Bu makalenin hedefi de siyasal rejim kavramındaki dağınıklığı aşarak bu kavramlaşmanın özünü yakalamaktır. Bu itibarla siyasal rejim kavramlaşmasının esasını yakalamak ve kavrama dair çağdaş literatürde neden bir karmaşa doğduğunu aydınlatmak makalenin hareket noktasını oluşturmaktadır.

Tarihsel eksende değerlendirildiğinde, siyasal rejim (*politeia*) teriminin çıkış noktası olan antikitede, bu kavramlaşmaya dair yakıcı bir tartışma bulunmazken, modern dönemde kavramın farklı irdelemelere konu olduğu görülmektedir. Çağdaş literatürde siyasal rejimden bahsedenler ya hukuki-kurumsal bir perspektiften ya da daha geniş sosyolojik bir çerçeveden dem vurmaktadır (bkz. Aleskerov, 2007, s. 34). Bu konuda Duverger’in çizdiği sınırlı bir siyasal rejim portresi, Strauss’un, kavramı kapsayıcı bir şekilde ele alışıyla taban tabana zıttır. Ya da bir başka açıdan, Türkiye’deki rejim tartışmalarında billurlaştığı gibi, Webergil (bkz. Batum, 2000; İncioğlu, 2000; Kalaycıoğlu, 2016) ya da Marksgil (bkz. Asaf, 1932; Küçükömer, 2010; Praksis, 2015) analizlerde konu birbiriyle örtüşmeyen tarzlarda ele alınmaktadır. Haliyle bu ikilik siyasal rejim kavramlaştırması altındaki sorunsallarda da terminolojik farklılıklar yaratmaktadır. Söz gelimi “yarışmacı otoriterizm”, “seçimsel demokrasi”, “parlamentarizm”, “dönüşümlü başkanlık” gibi kavramlar Webergil bir siyasal rejim perspektifinin terminolojisine işaret ederken; “Bonapartizm”, “faşizm”, “olağan-olağanüstü devlet biçimleri” Marksgil bir kanala gönderme yapmaktadır. Öte yandan konu etrafındaki dağınıklık, kesinlik içermeyen bir analiz aparatı olarak siyasal rejim kavramını sorunsallaştırmaktadır.

Akademik solda siyasal rejim kavramının işaret ettiği içeriğin, Webergil ve pozitivist siyaset teorisinden daha geniş bir alana denk geldiği göze çarpmaktadır. Bu itibarla “sol akademia” siyasal rejim kavramını, hukuki-kurumsal sınırlamanın ötesine geçirerek hayatın maddi üretimine tekabül eden altyapıyla ilişki içinde değerlendirmektedir. *Siyasal Rejim Tartışmaları Forumu*’nda Kansu Yıldırım’ın (Praksis, 2015, s. 60) teslim ettiği gibi, siyasal rejim kavramı ana akım siyaset teorisinde, devletin ne’liği ve dinamiği bağlamlarından koparılmaktadır. Oysaki, yazara göre siyasal rejim tartışmaları sınıf-devlet-siyaset şeması içinde yapılmalıdır. Webergil siyaset teorisi ise, yine *Forum*’da Atilla Güney’in de dikkat çektiği üzere, siyasal rejim tipolojileri üretilmesine ve rejim değişikliklerine yönelik fikirler geliştirilmesine ağırlık vermektedir. Zaman zaman solda da bu yönelimin yansımalarına rastlanmaktadır (Praksis, 2015, s. 48).

Bugünkü ana akım literatürdeki haliyle siyasal rejim teriminin antikitedeki karşılığı olan *politeia* kavramına yabancılaştığı gözlenmektedir. Bu makalede siyasal rejim fenomenolojik bir tarzda “paranteze alınarak” dış etkenlerden yalıtıldığı takdirde, kavramın dayandığı toplumsal bölünme ve tabakalaşma olgularının berrak bir şekilde görünür hale geleceği ileri

sürülmektedir. Bununla birlikte tarihsel süreçte, toplumsal bölünme ve tabakalaşmaların geçirdiği dönüşüme koşut olarak siyasal rejim kavramının da tıpkı kamu ve siyasal kavramlarındaki dönüşüm gibi bir dönüşüme uğradığını kabul etmek gerekmektedir. Bu safhada *politeia* kavramına başvurmak tarihsel kopukluğu aşmak için isabetli bir başlangıç noktası olur. Nitekim *politeia* kavramının özü ve niteliği ile dayandığı toplumsal bölünme ve tabakalaşmaya ilişkin işlemselliğinin, siyasal rejim terimindeki bugünkü müphemliğin aşılmasına katkıda bulunabileceği düşünülmektedir.

Makalede kavram ve olguların dayanaklarını, mekanizmalarını, ilişkiselliklerini ele alan eleştirel gerçekçi bir metodoloji temelinde (Bhaskar, 2015) tarihsel ve diyalektik bir izlek takip edilmiştir. Makalenin hareket ettiği analiz çerçevesi karşılaştırma, sınıflandırma, yorumlama ve eleştiri öğelerini içermektedir. Bu doğrultuda öncelikle siyasal rejim kavramının kullanım tarzları gözden geçirilmiştir. Ardından bir siyasal rejim kavramlaştırmasına girilmiştir. Bu bağlamda *politeia* kavramı “arkeolojik” bir tarzda, siyasal rejim kavramının *arkhe*’sinin ortaya koyulması bağlamında incelenmiştir. Ardından belli bir tarihsel uğrakta siyasal rejim kavramının nasıl dönüştüğü irdelenmiştir. Son olarak siyasal rejim, siyasal sistem ve devletle bir arada değerlendirilmiştir. Makale, siyasal rejim terimine ilişkin kavramlaştırmayı *politeia* kavramının örsünde işleyerek kavramı ve kavramın dönüşümünü aydınlatabildiği ölçüde işlevini yerine getirmiş sayılabilir.

Siyasal Rejim Kavramındaki Çatıllanma

Literatürde siyasal rejim kavramının temel ayrışması, kavrama kurumsal (hukuki-siyasi) veya sosyolojik bir pencereden bakılmasıyla gerçekleşmektedir (Aleskerov, 2007, s. 34)³. Kurumsal pencereden bakıldığında siyasal rejim, yöneten-yönetilen ilişkisinin bir formunu, daha dar anlamda ise bir toplumdaki yönetim yapısını ifade eder. Bu itibarla kavram iktidarın kaynağını, bölünmesini, çerçevesini ve hükümet biçimini irdeler (Duverger, 1986, s. 9). Bu yaklaşımda siyasal rejimler işleyişi ya da hukuki formları üzerinden tanımlanır (Duverger, 1986, ss. 9–10). Bu açıdan kavram belli bir zamanda belli bir yerde yürürlükte olan sistemi anlatır. Ancak siyasal rejim kavramı, sistem olgusunun mekanik karakteriyle bire bir örtüşmez. Bu kavram zaman ve zemine göre uyarlanabilir bir esnekliğe sahiptir (Tunaya, 1982, s. 387). Bununla birlikte siyasal rejim kavramı literatürde siyasal sistem kavramıyla yer yer aralarındaki farklar görünmez hale gelerek de kullanılır (bkz. Şaylan, 1981 ss. 113-114)⁴. Kalaycıoğlu (2000), siyasal rejim kavramını, bir yönetim modelinin yürürlüğü, kurum ve kurallarının temel tasarımı ile açıklar. Kalaycıoğlu’na göre dar anlamda anayasa ve temel kanunlar siyasal sistemdeki rejimi ifade eder. Bununla birlikte formal ve genel kurallar yanında bu kuralları işler hale getiren pratikteki kaideler ve tutumlar da siyasal rejim kavramlaştırmasına dahildir. Son muhasebede yazar açısından siyasal rejim, hem ortaya konan kaideler hem de bu kaidelere göre hayata geçirilen siyaset oyunudur (Kalaycıoğlu, 2000, s. 97). Aron’ı (2011) bu yaklaşım içinde değerlendirmek mümkündür. Aron, kavramı kullanırken haddizatında iktidar

³ Literatürdeki bazı siyasal rejim kavramlaştırmaları için bkz. Skaaning (2006) ve Somer (2021).

⁴ Şaylan, söz gelimi “klasik demokrasi” ya da “faşizm” kategorilerini irdelerken siyasal rejim ve siyasal sistem kavramları arasındaki fark bulanıklaşır (1981, s. 113-114). Diğer taraftan literatürde siyasal rejim kavramının yönetim ya da hükümet sistemi yerine kullanıldığı da vakidir. Bkz. Aktan (2016).

örgütlenmesi ve iktidar kullanma tarzlarına ağırlık vermektedir. Bunun gibi, klasik kurumsalcı bakış açısını esnetmekle birlikte Skaaning'e (2006, s. 13) de siyasal rejimi irdelerken siyasal iktidar odağındaki yatay ilişkilerden ve iktidarın toplumla ilişkilerinden (dikey ilişkiler) ve bunları saptayan formal-informal kurallardan dem vurduğu ölçüde, kurumsalcı kanalda yer verilebilir⁵.

Bu anda sol paradigmaya da bakılmalıdır. Poulantzas'ın siyasal rejimi ele alış biçimi bu konuda iyi bir örnek sunar. Poulantzas (2014) aynı "devlet tipi"ndeki "devlet biçimleri"ni tasnif ederken siyasal rejim kavramına müracaat etmektedir. Poulantzas'a (2014, s. 373) göre devlet biçimleri somut olarak analiz edilmek isteniyorsa, devlet biçimlerinin siyasal rejimle birlikte ele alınması gerekmektedir. Poulantzas, Duverger nezdinde "siyaset bilimciler"ın siyasal rejimi ele alış biçimlerinin kritiğini yapmaktadır. Yazar açısından siyaset bilimciler, siyasal rejimi iktidarın dağılımı ve iktidar ilişkilerinin yanı sıra siyasal alanın somut şablonunu ortaya koyarak incelerken bir noktayı gözden kaçırmaktadırlar. Bu tarzda bir analiz her şeyden önce devlet biçimleri sınıflandırmasının siyasal rejim sınıflandırması tarafından massedilmesine yol açmaktadır (Poulantzas, 2014, s. 374). Netice itibarıyla Poulantzas'ta (2014, s. 176) siyasal rejimler bir devlet biçiminin çerçevesi içindeki (bağımlı) değişkenler şeklinde irdelenmektedir⁶. Bu noktada Bob Jessop'ın siyasal rejim konusundaki tutumu da Poulantzas'a paraleldir (1990).⁷ Jessop'ın çizdiği hiyerarşide devletin varlık kazanma uğrağından başlayarak devlet tiplerine, devlet tiplerinden olağan-olağanüstü devlet türlerine oradan da hiyerarşinin en alt basamağında yer alan politika üretme biçimleri, parti sistemleri gibi kriterlerin öne çıktığı rejim türlerine varılmaktadır (Jessop, 1990, s. 344-345).

Kurumsal yaklaşımdan diğer yaklaşıma doğru giderken Montesquieu'ye rastlamak mümkündür. Nitekim Montesquieu (2001, s. 23), siyasal olanı sivil olandan kesin biçimde

⁵ Charles Tilly de bu minvalde zikredilebilir. Nitekim Tilly, siyasal rejimi haritalarken bu paralelde bir tutum takınır. Tilly (2006, s. 16) rejim sınıflandırmasını iki düzlemde yapar. Tilly'nin sınıflandırmasında bir düzleme hükümet kapasitesi, yani yöneticilerin faaliyetlerinin hükümet pratiklerini ve kaynak dağılımını etkileme gücü, diğer düzleme de demokratik kapasite yani halkın hükümeti etkileme gücü koyulur.

⁶ Alp Altınörs *Siyasal Rejim Tartışmaları Forumu*'nda (Praksis, 2015, s. 62–63), buna zıt olarak "*Marksist devlet teorisinde 'siyasal rejim', 'devlet biçimine' karşılık gelir.*" tarzında bir argüman ileri sürmektedir.

⁷ Yalman (1986, s. 29) ana akımda benimsenen pozitivist siyaset teorisinde, siyasal rejim kavramının, toplumları yönetim biçimlerine göre sınıflandırmak için kullanılan bir çerçeve olduğuna değinmektedir. Yalman, bu itibarla demokratik ve otoriter rejimler sınıflandırmasına gidilebildiğini vurgular. Bunun yanında seçim sistemleri, parti düzenleri ya da devlet organlarının ilişkilerine göre siyasal rejimlerin tasnif edilebildiğini yazar. Netice olarak Yalman açısından çok partili rejimlerin başkalaşması ya da parlamenter demokratik bir rejimin kurulması veya ilga edilmesi siyasal rejimde bir değişiklik manasına gelebilecektir. Bununla beraber Yalman, kurumsalcı görüşü kendini hukuki alanla kısıtladığı nispette, toplumsal güç ilişkilerini kapsamına almadığı için eleştirerek Poulantzas'ın izinden gider. Yalman da devlet biçimleri ve siyasal rejimlerin birbirini tamamladığı merkezindedir.

yalıtmaksızın siyasal rejim çerçevesi içinde “yasaların ruhu”na yönelmektedir⁸. Haddizatında Montesquieu (2001, s. 37), klasik kurumsalcı damardan yönetimlerin sınıflandırılmasına “ilke” kriterini eklemesiyle kopmaktadır. İlke kriteri, statik ve biçimci normun karşısında, yönetime dinamizm yükleyen bir faktördür. Yasaların ortaya çıkmasında hiç değilse biçimsel yön kadar ağırlığa sahiptir⁹. Montesquieu, Rousseau (1999) tarafından, pozitivizme fazla ağırlık vermesiyle suçlanmasına rağmen¹⁰, bu noktada Montesquieu, Rousseau’ya çok uzak sayılmaz. Öyle ki Rousseau için de “devletin gerçek anayasası” ne mermere ne de bronz yazılıdır. Gerçek bir anayasa yurttaşların kalbine mihlanmıştır. Rousseau’ya göre, bir devletin gerçek anayasası, somut yasalar eskিয়েince ya da yürürlükten kalkınca onları ihya eden ya da yenileyen unsurdur. Gerçek bir anayasa, ulusun anayasasının esprisini muhafaza ederek, çaktırmadan otoritenin zorlayıcı iktidarını alışkanlıkların kendiliğinden gücüne çevirir. Özetle, ahlaki değerler, ananeler ve bir kamuoyunun oluşması genel bağlam içindeki referans merkezleridir. Bu referanslarla somut yasalar başarılı ya da başarısız kılınır. “Yüce bir yasa koyucu”, kendini sınırlayan dar bir alanda maslahatlarla, somut yasalarla uğraşmış kisvesinde, arka planda genel bağlamla ve buradaki referans merkezleriyle hemhal olmaktadır. Bu minvalde gerçek anayasa, toplumdaki temel bağlamdır. Özgül düzenlemeler-somut yasalar, bir “kemerin kirişi” olarak düşünüldüğünde, çok uzun sürelerde oluşan genel bağlam (gerçek anayasa) ise, kemerin “kilit taşı” olur. Yönetimlerin tasnifinde öne çıkan hükümet biçimi ise, bu itibarla genel bağlamın (gerçek anayasa) içindeki özgül düzenlemelerden sadece biri konumundadır (Rousseau, 1999, s. 89–90).

Sosyolojik perspektife geçildiğinde ise bu noktada klasik siyaset felsefesine referansla siyasal rejim kavramının bir topluma karakterini kazandıran bir biçim veya düzen olarak yerleştiği görülür (Strauss, 2000, s. 66). Klasik siyaset felsefesinde yönetimin gövdesi veya yasa koyucu, temel esprisıyla beraber siyasal rejim fenomenine gömülmüştür. Dolayısıyla siyaset felsefesinin yönlendiricisi de siyasal rejim kavramıdır (2000, s. 65). Bu perspektifte, Strauss’a referansla siyasal rejim kavramının hem toplumda bir arada yaşama tarzını hem de bir toplum yaşamı biçimini ifade ettiği söylenebilir. Kısacası modernitede, toplumun yaşam tarzı, toplum biçimi, devlet biçimi, yönetim tarzı, yasaların ruhu kavramları ayrılrsa da siyasal rejim kavramı bunları kendi çatısı altında toplar (Strauss, 2000, s. 66). Lefort’a (2007, s. 28) göre de rejim, bir otorite altında düzenlenen bir topluluk içinde sosyal ilişkilerin de manasının bir potada kaynaştırıldığı bir oluşumu anlatmaktadır. Yani, Siyasal rejim kavramı yalnızca ne bir iktidar yapısına ne de

⁸ Yasaların ruhu, yasaları çeken bir manyetizmadır. Bu noktada ilk olarak Montesquieu’nün, “yönetimin doğası” ve “ilkesi”ne referansla yasaları temel olarak belirleyen şeyleri analiz etmek istediği söylenebilir. Bu meyanda yönetimin doğası, yönetimin biçimsel-kurumsal boyutudur, “iktidarın dağılımı” yönüdür. Yönetimlerin sınıflandırılmasında, iktidarı kullanma biçimi ise diğer normdur. Bu norm, söz gelimi bilinen ananevi yasalarla yönetilen bir monarşiyi bir kişinin kaprisleriyle yönetilen despotluktan farklılaştıran ölçüttür (Montesquieu, 2001, s. 25).

⁹ Montesquieu nazarında, yönetimlerin, doğasıyla birlikte kendini oluşturan ilke veçhesinin, şeref, erdem ve korku prensipleri (2001, s. 37–45) yanında, yasaların ruhunu oluşturup yasaları belirleyen muhtelif unsurlar da vardır. Montesquieu’ye göre insanlık iklim, din, tarihten alınan dersler, ahlak, yasalar, yönetimin ilkeleri ve ananelerden etkilenmektedir. Bu bağlamdan da genel olarak bir uluslar ruhu açığa çıkmaktadır (Montesquieu, 2001, s. 322).

¹⁰ Bkz. Rousseau (1979, s. 458).

yönetim biçimine sığdırılabilmektedir (Legros, 2003, s. 772). Eroğul'a bakıldığında da siyasal rejim kavramının toplumda siyasete dair bilimum yapı, fonksiyon ve ilişkileri içine alan en geniş kavram olarak irdelendiği görülür. Bu itibarla siyasal rejim temel siyasal düzeni tanımladığı ölçüde (Eroğul, 1981, s. 121), yazar, klasizme kurumsalcı kanat kadar uzakta konumlanmaz.

Siyasal Rejimi *Arkhe*'siyle Kavramsallaştırmak

Siyasal rejimler toplumsal realitede çok farklı şekillerde temayüz etmektedir. Düşük bir soyutlama seviyesinde belki de tarihte ne kadar siyasal birim var olmuştusa, bir o kadar da siyasal rejimden söz edilebilir. Haddizatında bu durum kavrama dair bir bulanıklığa sebep olmaktadır. Siyasal rejimler son derece spesifik görünüşler arz etse de bu başlık altında öncelikle yapılması hedeflenen şey, "siyasal rejimler"i değil, en yüksek soyutlamada "siyasal rejim"i izole edip incelemektir. Nitekim gerçekleştirilmek istenen siyasal rejimler tasnifi değil, siyasal rejimin analizidir.

Siyasal rejimi *arkhe*'siyle kavramsallaştırmak için siyasal rejimi ontolojik düzeyde analiz etmek ve siyasal rejim konusundaki tartışmaların esbabımucibesini saptamak gerekmektedir. Bu momentte kavrama ilişkin olarak "fenomen"den "numen"e girebilmek için bir "paranteze alma" işlemi yapılmalıdır. Bu itibarla bir inceleme nesnesi olarak siyasal rejime dair bulanıklıkların giderilip, kavramın özünü tortulaşabilmesi için siyaset teorisine müracaat ederek toplumsal ilişkilere teori prizmasından bakmak gibi bir yordam ortaya çıkar.

Paranteze alma işlemiyle siyasal rejim kavramının tali yönlerini merkeze koyan rejim kavramlaştırmalarının ayırt edilerek kavramın esas yönlerinin belirlenmesi hedeflenmektedir. Nitekim siyasal rejim kavramlaştırmalarına ve sınıflandırmalarına dönük 20. yüzyıldaki çalışmaların, İkinci Dünya Savaşı ve Soğuk Savaş vasatında yapıldığı göz önünde bulundurulmalıdır. Bu durum, siyasal rejim kavramının, 20. yüzyılın kendine özgü siyasal ve ideolojik çatışma zemininde manipüle edilmiş olabileceğine dair soru işaretleri uyandırmaktadır.

Bu anda, siyasal rejim kavramının ontolojisini açığa çıkarmak için arkeolojik bir yol tutturulmalıdır. Genel anlamda siyasal rejimi kavrayabilmek için siyasal rejimlere dair tartışmalara tarihsel olarak bakmak gerekir. Nitekim diyalektik açıdan siyasal rejimin, varlığını devam ettirenken, kendisini var eden ve yeniden üreten ilişkileri, kendisinin ne olduğunun bir bileşeni olarak bünyesinde taşıdığı ileri sürülebilir. Bu noktada ilk adım olarak siyaset teorisinin, Antik Yunan'da "yönetenler"le "yöneten sınıf"ın (egemen sınıf) kategorik ayrımından meydana çıktığını Wood'a (2013) katılarak söylemek mümkündür. Bunun gibi monarşi, oligarşi, demokrasi vb. gibi yönetim biçimleri ve rejimler/anayasalar ekseninde dönen tartışmalar için adres yine aynıdır. Yönetim "biçim"leri tartışmaları şeklinde tezahür eden gerçekliğin, görünmeyen yüzünde ise Antik Yunan dünyasındaki kimi orijinal ilişkiler vardır. Siyaset teorisinin ve siyasal rejim tartışmalarının neden *polis*'te uç verdiğini saptamak için Antik Yunan dünyasının toplumsal organizasyonuna bakmak gerekir. Antik Yunanlılar, Baker'in (2019) de vurguladığı gibi, iki tarz toplum modelini tanımaktadır. Antik Yunan dünyasında *polis*'ten önceki toplum biçimi, düzenin motorunu *genos* örgütlenmesinin oluşturduğu, bir tür kabile düzeni olan *ethnos*'tur. Bu modelde kan bağı ve bu bağların

merkezinde konumlanan siyasal ilişkiler (yabancı olan ve biz) hakimdir. Antik Yunan'ın tarihselliğinde, toprak üzerinde ortak mülkiyet ilişkilerinin sürdürüldüğü kabile tipinden, coğrafi ve beşeri ilişkileri merkeze koyan siyasal birimin öne çıktığı, özel mülkiyet ilişkilerinin hüküm sürdüğü bir düzene yönelim söz konusudur (Baker, 2019, s. 80–81). *Polis* işte bu noktada sivrilmektedir.

Antik Yunan'da Wood'un (2013) dikkat çektiği "yönetenler"le "egemen sınıf"ın ayrılması, siyasal rejim konusunun, *arkhe*'si odağında incelenmesinin püf noktasını vermektedir. *Polis*'te, diğer erken devlet tarzları içinde ilk defa, "artıya el koyanlar ile doğrudan üreticiler", klasikleşmiş "yönetenler-yönetilenler" ilişkisi dışında bir ilişki modeli geliştirmiştir. Mülkiyet özelleşerek kendini devletten çekip çıkarmıştır. *Polis*'te artıya el koyanlar ile üreticiler, klasikleşmiş "yöneticiler ve yönetilenler" ayrımının hatlarını belirginleştirmemiş, artıya el koyanlarla üreticiler, yurttaşlık merkezinde toprak sahipleri ve üretici çiftçiler olarak hem yan yana gelmiş hem de çelişik durumda bulunmuştur (Wood, 2013, s. 31). *Polis*'te uyrukların, "toprak sahipleri" ve "köylüler" olarak ikileştiği momentte, yöneticiler karşısında yönetilenler arasında bir egemen sınıf ortaya çıkmıştır. Kısacası, Wood'a (2013, s. 29–31) göre, orijinal bir "sivil toplum" momentiyle klasik yönetici-uyruk ilişkisi, asli bir ilişkiye, sınıf-mülkiyet ilişkilerinin belirleyiciliğindeki yurttaşlık ilişkisine dönüşmüştür.

Yunan dünyasında genişleyen mübadeleler, toprağın önemini artırarak büyük toprak sahipleri sınıfını egemen hale getirmiştir (Diakov ve Kovalev, 2014, s. 286–287). Bu süreç içinde topraklar az sayıdaki zenginin elinde toplanmıştır. Köleleşme, faiz, rehin olgularıyla, halk ile soylu zümre arasında toplumsal çatışmalar baş göstermiştir (Aristoteles, 2005, s. 2). Antik Yunan'daki özgür insanlar arasındaki en hayati bölünme olarak zengin olmayan kitleler ile mülk sahibi sınıflar ayrımı bu şekilde keskinleşmiştir (Croix, 2014, s. 153)¹¹.

Antik Atina'da siyasal iktidar, deterministik şekilde ekonomik gücü getirmemiştir. Siyasal ve ekonomik olan aynı hiyerarşide bulunmamıştır (Wood, 2013, s. 32). Bu hal tarzı, dünyadaki tek yönetim biçimi (siyasal rejim biçimi) olan bürokratik devlet düzenini farklılaştırmıştır. Devletin-yöneticilerin üreticilerin ürünlerine el koyduğu, siyasal gücün ekonomik iktidarı mekanik olarak getirdiği yönetim biçimi, yegâne siyasal rejim olmaktan uzaklaşmıştır. Böylelikle bu momentle muhtelif yönetim biçimleri ve siyasal rejim tartışmaları adeta sökün etmiştir. Platonlar, Aristotelesler olsun, ardından ise Polybiuslar ve Cicerolar bu bağlamda eserlerini ortaya koymuşlardır (Wood, 2013, s. 30–31).¹² Özetle, bu tarihi anla beraber, Çinli

¹¹ Plutarkhos (1960, ss. 30–31), ilk olarak Yunan mitolojisindeki Kral Theseus'un toplumsal bölünmeyi var ettiğini belirtir. Ancak bu, toplumu karmaşaya boğan bir ayrım değildir. Toplum, soylular egemenliğinde çiftçiler ve zanaatkarlarla beraber üçe bölünmüştür. Buna mukabil toplumda bir ahenk de yakalanmıştır. Nitekim soylular dinsel ve yargısal iktidarı, zanaatkarlar niceliksel çokluğu, çiftçiler yararlılığı üstlenmişlerdir.

¹² Bu istikamet, açıkça siyasal rejim meselesini toplumsal ilişkiler ve bu ilişkilerin temellerine bağlar. Bu minvalde Eroğul'un (1981) siyasal rejim çerçevesindeki en hayati hususu sınıf iktidarı şeklinde belirlemesinde fevkalade bir isabet gözlenmektedir. Eroğul açısından 20. yüzyılda, bu konunun önemi idrak edilmeye başlansa da bu ferasetin egemen olduğunu söylemek zordur. Yazara göre siyasal rejimi bu tarzda kavramlaştırmadıktan sonra, ne antik ne modern klasiklerin rejim tasniflerine ilişkin katkıları hak ettiği derecede anlaşılabilir (Eroğul, 1981, s. 125).

Mencius'un, "Yöneticileri doyurmak için yönetilenler yiyecek üretir. Bunun evrensel doğruluğu, gökkubbenin altındaki her yerde kabul edilir." şeklinde belirttiği tek ve sabit siyasal rejim tarzı kadük kalmıştır (Wood, 2013, s. 29–31). Polis odağında takip edilen çizgi göz önünde bulundurulduğunda, siyasal rejimin dışarıya dönük bir yüzünün olduğu ve siyasal rejim meselesine eğilmenin öncelikle toplumsal ilişkilere bakmayı gerektirdiği söylenebilir. Antik Atina özelinde, su üstünde siyasal rejim ve yönetim biçimleri gibi tartışmalar sürdürülse de tartışmaların varlık koşulu, temeldeki özel mülkiyet, sınıf bileşenleri ve "formel" bir devlet-toplum ayrılığıdır.

Antik Atina'daki bu momentten sonra sivil toplum, yöneten-yönetilen ilişkileri, hukukun egemenliği, tiranlık düzeni, muhtelif ahlaki ve siyasal ilkeler, devletin amaç ve nitelikleri, yurttaşlık gibi pek çok konu çağlamaya başlamıştır (Wood, 2013, s. 32–33). Ancak bu noktada *politeia* kavramı dolaşıma girerek bu kavram büyük bir çekim merkezi haline gelmiştir. İ.Ö. 4. yüzyıldaki polis şartlarında yaşamış olan Aristoteles, *Nikomakhos'a Etik*'te (1997, s. 223–224) siyasal rejim/*politeia*¹³ meselesini¹⁴ irdelerken konunun kapsamına dair birtakım ipuçları vermiştir. Aristoteles, *politeia* analizi kapsamında yönetim biçimlerinin iyi ya da kötü olarak tayin edilmesinde hangi nedenlerin rol oynadığı, hangi yönetimlerin polis'i selamete kavuştururken, hangilerinin onu yıkıma götürdüğü, yönetimin nasıl organize olduğu, yönetimlerin hangi yasa ve gelenekleri benimsediği sorgulamalarını kullanmıştır

Perikles (Thucydides, 1956) *Cenaze Söylevi*'nde¹⁵, Platon (1937, 1942) *Politeia'sında* (*Πολιτεία, The Republic, Devlet*) Aristoteles'ten evvelce *politeia* (πολιτεία) kavramını kullanmıştır. Yine Aristoteles'in (1959) bu konudaki temel eserlerinden *Politika'sında* da *politeia* kavramı kullanılmıştır. Aristoteles'in, bu bağlamda anayasa/konstitüsyon ya da siyasal

¹³ Aristoteles'in kitabındaki (1997) orijinal Eski Yunanca metinde telaffuz edilen kelime, transliterasyonu *politeia* olan *πολιτεία*'dır (Ancak çeviride "devlet yönetimi" doğrultusunda bir tercih yapılmıştır.). Bununla birlikte *Politeia*, Platon'un (1937, 1942) Türkçeye *Devlet*, İngilizceye *The Republic* şeklinde tercüme edilen kitabının da ismidir. Platon'un kitabının İngilizceye "*The State*" ismiyle tercüme edilmemesi konu bakımından ilgi uyandırıcıdır. *Status* kelimesi, günümüzde kullanıldığı haliyle terimselleşebilmesi için 16. yüzyılı beklese de (Skinner, 2016) Türkçede devlet kelimesi kullanılırken, İngilizce tercümelere *state* teriminin benimsenmemesi yine de vurgulanması gereken bir durumdur. Nitekim *state* kelimesini tercih etmemek, *politeia* kavramının içeriğine dair ipuçları vermektedir.

¹⁴Söz konusu kitabın bir İngilizce çevirisinde (Aristotle, 2011) konu "rejim" meselesi şeklinde isimlendirilmiştir. Buna karşılık kavramın başka şekillerde karşılandığı da görülmektedir. Söz gelimi Şaylan (1981, s. 5-6), Aristoteles'in *politeia* kavrayışını onun *politeia* biçimleri tasnifine dayanarak siyasal sistem kavramı içinde değerlendirmiştir.

¹⁵ Perikles, meşhur nutkunda (Thucydides, 1956, s. 322–341) öteki polis'lerle kendi düzenlerini mukayese etmek için *politeia* kavramına müracaat etmektedir. Perikles kendi *politeia*'larının diğerleri için bir emsal olduğunu vurgulamaktadır. Bununla birlikte bir hususa dikkat çekmek gerekir. Her ne kadar Perikles, Atina'nın yönetim "biçimi" olarak demokrasiyi olumlasa da siyasal rejim biçiminden ötede siyasal rejimin kapsamını (demokrasi dolayımından) geniş bir tarzda ele alır. "Demokrasi biçimi"nde çoğunluğun yönetmesi, siyasal rejimin yalnızca bir parçasını oluşturur. Perikles'in *politeia* kavramı kapsamındaki vurguları, iktidarın teşekkülü ve kullanımının ötesindedir. Eşitlikten, özgürlüğe, liyakatten, kamu hayatına katılmanın faziletlerine ve muhtelif adetlere kadar pek çok veçhe bu kavrama atlanmış durumdadır.

rejim meselesi olarak çağırılabilen *politeia* konusunu ampirik olarak somut örneklerle incelemesinin, kavramın bilgi nesnesine dönüşmesine ve yüksek soyutlama seviyelerinde irdelenmesine hız kazandırdığı görülmektedir.

Politeia kavramının bu meyanda farklı genellik düzeylerinde irdelendiği anlaşılmaktadır. *Politeia* kavramının kendisi en yüksek soyutlamada incelenirken, bir yandan spesifik *politeia*'lar da analiz edilmiştir. Aristoteles'in (2005) Atina *politeia*'sı irdemesi, somut-özgül düzeydeki incelemelere bu meyanda bir örnek teşkil etmiştir. Bununla birlikte, her ne kadar kavramın genellik düzeyi/analiz ölçeği farklılaşsa da kapsamı aynı kalmıştır. Ancak *politeia*'nın "kendi"si ile "biçimi"nin aynı şeyi anlattığı da sanılmamalıdır. Söz gelimi Aristoteles (1959, s. 172–173) *politeia*'yı, *polis*'teki insanları organize etmesiyle irtibatlar; *politeia*'nın, "işlevleri farklı olan ama amacı bir olan yurttaşlar birliği" olduğunu vurgularken (1959, s. 186–187); hüküm verme yetkisi, özellikle en üstün hüküm yetkisi, yani "*politeuma* (hükmeden) *politea*'dır" diye ifade ederken (1959, s. 200–201), *politeia* kavramına dair bir pozisyonudur. Buna mukabil Aristoteles (1959, s. 204–207), *politeia*'yı, *politeia*-biçim şeklinde ele alırken başka bir noktadadır. Yani ortak iyiyi esas alan, arzu edilen *politeia* biçimleri olarak "krallık, aristokrasi ve *politeia*'yı ('anayasal yönetim')" addettiği noktada Aristoteles kavrama dair farklı bir veçheyi (*politeia*-biçimi) vurgulamaktadır. Özetle, *politeia*'nın kendisi farklı biçimlerde tezahür etse de kavram aynı ontoloji içinde bulunup aynı konuları sorunsallaştırmaktadır.

***Politeia* (Πολιτεία) Kavramının Analizi**

Yukarıda da görülebileceği gibi, gerek siyasal rejim, gerek anayasa, gerek yönetim biçimi olarak meallendirilen kelime tek bir kelimedir. Eski Yunancadaki *πολιτεία* (*politeia*) kelimesi sahip olduğu elastikiyetten dolayı farklı şekillerde tercüme edilebilmektedir. Liddell ve Scott'ın (1996, s. 1434) *A Greek-English Lexicon*'u gözden geçirildiğinde bu elastikiyet billurlaşmaktadır. Öyle ki *Lexicon*'a göre, *politeia* terimi "katılma", "yurttaşlar bedeni" (politik gövde) "kamusal-politik varlık"/ "sivil kolektif entite", "devletin anayasası-konstitüsü" manalarını taşıyabilmektedir. Buna mukabil *politeia* kelimesi; "yurttaş ve devlet ilişkisi", "yurttaşlık", "yurttaş hakları ve yurttaş haklarının durumu", "yönetim", "hükümet", "kamunun yönetim biçimi", "hükümet biçimi" anlamlarına da gelebilmektedir. Croix (2014, s. 363) bu minvalde, *politeia*'yı, siyasal yaşamı yöneten temel kanun ve ananeler, kısacası geniş tanımla "anayasa" olarak kabul etmektedir¹⁶.

Bu momentte anayasa (*constitution*-konstitüsyon) kavramı bir inceleme nesnesi olarak tebarüz etmektedir. Latince oluşturmak, koymak, tesis etmek, yerleştirmek manalarına karşılık gelen *constituer*¹⁷ kelimesinden türeyen anayasa-*constitution* terimi (Gözler, 2011, s. 26), her zaman için dar anlamıyla kavramlaşmaz. Yani anayasa, mutlak biçimde ve her bağlamda, hukuktaki normlar hiyerarşisinin zirvesinde bulunan belge değildir. Anayasanın farklı bağlamlardaki kavramlaşmasını Schmitt'e müracaat ederek izlemek mümkündür.

¹⁶ "Yurttaşlar topluluğunun yönetim aracı olarak devlet" (aygıtsal anlamda) ise *politeuma* kelimesiyle ifade edilmektedir (Croix, 2014, s. 364).

¹⁷ *Constitutio* sözcüğü, önceleri farklı güçlerin bünyede toplanması manasında fiziki bir bütünlüğe işaret ederken, sonradan devlet düzleminde kullanılmıştır (Soysal, 1997, s. 7).

Schmitt'e (2008) göre anayasa/konstitüsyon farklı bağlamlarda irdelenebilmektedir. Schmitt açısından "mutlak anlamda anayasa" kavramlaşması her şeyden önce bir katılaşmayı (kurumlaşmayı) anlatır. Bu anlamda anayasa siyasal bütünün kolektif halini yansıtır, kısacası o, devletin toplumsal düzenidir (2008, s. 59). Devlet ise haddizatında bir bütünlük ve düzendir, son muhasebede bir anayasadır. O halde düzen de düzensizlik halinde devleti yok edecek matristir. Nihayetinde anayasa, devletin esprisi, katılaşmış (kurumsallaşmış) hayatı ve tikel varlığı (2008, s. 60) haline gelmektedir.

Antik Yunan dünyası, Schmitt'in optiğinde, anayasayı esasen bu manada, "mutlak anlamda anayasa" bağlamında kavramlaştırmaktadır. Schmitt'in de vurguladığı gibi Aristoteles'e göre "politeia (πολιτεία), bir kentte (πόλις/polis) veya bölgede kendiliğinden oluşan beşeri birlikteliğin bir düzeni" (τάξις) olarak kurgulanır. Bahse konu düzen, kentteki yönetim sürecini ve bu sürecin nasıl örgütlendiğini de içerir. Bir yönetenden (κύριος) bahsedilirse, yöneten ancak bu düzen üstünde ve düzen aracılığıyla tebarüz eder (Schmitt, 2008, s. 60). İsokrates de Schmitt'in (2008, s. 60) altını çizdiği üzere, tıpkı Aristoteles gibi *politeia* kavramını bu doğrultuda kullanır. Konstitüsyon-anayasa (*politeia*), bu anlamda *polis*'in temel esprisidir. "Mutlak anlamda anayasa" konseptinde, konstitüsyon (anayasa/*politeia*) ve devlet, etkileşim içinde bulunmaktadır. Öyle ki, Aristoteles (1959, s. 184–185) de "*politeia* değişirse *polis* de aynı kalmaz" tezini ileri sürmekten imtina edememektedir.

Anayasanın bir diğer bağlamı ise Schmitt'e (2008) göre kavramın, belli bir siyasal ve toplumsal düzene işaret etmesinden ileri gelir. Bu çerçevede anayasa biçimsel olarak bir egemenlik ve tabi olma ilişkisini anlatır. Bu ilişki olmaksızın bir düzeni tasavvur etmek mümkün değildir. Anayasa bu minvalde demokrasi, aristokrasi veya monarşi gibi devletin siyasal yapısından ayrı düşünülemeyecek yönetim biçimlerini ayırt etmeye de imkan verir. Bu açıdan bakıldığında her devlette bir anayasa yürürlüktedir. Bu konseptte anayasa devlet biçimine karşılık gelir. Anayasa bu haliyle belli bir zamanda belli bir devletteki yönetim tarzını ifade eder. Anayasa bu itibarla biçimlerin biçimi gibi de düşünülebilir. Anayasanın bu bağlamlar dışındaki diğer konsepti de onun dinamik vechesine ilişkindir. Kavram, bu çerçevede siyasal bütünün dinamik olarak kuruluşunu anlatır. Statik olarak belli bir kurumlaşmanın ötesinde anayasa, bu bağlamda, siyasal bütün içindeki çeşitli zıtlıklara, gerilimli çıkarlara, taleplere rağmen kendini yeniden ve sürekli bir şekilde oluşturmaktadır (Schmitt, 2008, ss. 60–61). Son muhasebede *politeia*, bir konstitüsyonu/anayasayı ifade ettiği gibi, anayasanın belli bir konfigürasyonunu da anlatabilmektedir.

Platon olsun Aristoteles olsun Klasik Atina'nın şöhretli filozofları, dünyayı anlamak üzere işe koyulurken bu konuyu da es geçememişlerdir. Aristoteles (1959), yüksek bir soyutlama seviyesinde *politeia*'yı işlerken, kurumsalcı siyasal rejim yaklaşımının öne çıkardığı siyasi mekanizma/tesisat çerçevesini fersah fersah geçmiştir. Öte yandan Platon (1937, 1942) *The Republic*/*"Devlet"*'te, kendi *politeia* tasarımını ince ince işlerken, iktidarın formel organizasyonu ve iktidarın kullanımını epeyce aşmıştır. Toplumsal tabakalaşmadan toplumdaki felsefe ve mitoslara, toplum biçiminden adetlere kadar siyasal rejim (*politeia*) geniş bir çerçevede irdelenmiştir. Somutlamak gerekirse Platon, bir *politeia*-biçim namına örnek olarak demokrasi yönetim biçimini değerlendirirken, demokrasinin iktidar

mekanizması ötesinde, demokrasideki toplumsal yaşam tarzına ve bu “rejimin insanı”na ilişkin daha geniş bir içerikten bahsetmiştir.¹⁸

Siyasal Rejimi Tanımlama Sorununu Tarihselleştirmek

Literatürde siyasal rejim terimiyle birden fazla nesne açıklanmaktadır. Kavramın bu şekilde kullanılması kendisi de bir açıklanan olması gereken siyasal rejim kavramını esrarengiz hale getirmektedir. Bu noktada siyasal rejim kavramının geçirildiğine dair gözlem yapan Somer’in (2021, s. 14) görüşlerindeki isabet açığa çıkmaktadır. Siyasal rejim kavramına fenomenolojik bir tarzda yaklaşmak kavramın aydınlatılması için hayati bir önem taşımaktadır. Nitekim kavramlaşma tarihsel süreç içinde özünü kaybettirecek ve kendisini müphemleştirecek etkilere maruz kalmıştır. Özellikle 20. yüzyılda siyasal rejim konusu, kavramın kendisi yerine belli ülkelerin siyasal rejimleri düzeyinde irdelenmiştir. Siyasal rejim kavramına ilişkin sınıflandırma ve karşılaştırmaların da kavramın anlaşılmasını zorlaştırdığı söylenebilir. Zira Antik Yunan dünyasındaki Atina-Sparta düalizmi veya demokrasi-antidemokrasi benzeri ikiliklerin bu süre zarfındaki Soğuk Savaş vasatında belirleyici olduğu görülmektedir.¹⁹ Linz’e (2008) odaklanılırsa bu durum net olarak anlaşılabilir. Nitekim Linz açısından siyasal rejimler artık değişen koşullar ve yeni siyasal gerçekliklerle eski tarzıyla ele alınamaz hale gelmiştir. Siyasal rejimlere dair eski sınıflandırmalar kadük kalmıştır (2008, ss. 14-15). Linz bu bağlamda yeni siyasal rejim kategorileri önermiştir.

Demokrasi kavramının da siyasal rejim kavramı gibi, 20. yüzyılda iyiden iyiye kaygan bir zemine çekilmesinin bu meseleyi katmerlendirdiği düşünülmektedir. Öyle ki, demokrasiye dair ana akımdaki Schumpeteryan ve ampirisizme götüren tarzda bir kavramlaştırmanın (bkz. Huntington, 1991, s. 6), yükünü siyasal rejim düzlemine taşıdığı iddia edilebilir. Demokrasiler ve otokrasiler karşıtlığı çerçevesinde (Schumpeteryan bir tarzda) Huntington’ın da tanımladığı demokratikleşmenin “üçüncü dalga”sı bağlamında Skaaning (2006, s. 2), siyasal rejim konusuna epey katkı verildiğine işaret etmektedir. Bu tarzda bir yaklaşım, Somer’in (2021) teslim ettiği gibi, siyasal rejim konusunun niteliksel bir mesele olmaktan çıkarılarak ölçmeye-karşılaştırmaya imkan sağlayan niceliksel-ampirik bir kapsama indirgenmesine sebep olmaktadır²¹.

¹⁸ Klasik siyaset felsefesinin penceresinden, siyasal rejime dair kurumsalcı kanat için Aristotelesçi bir kritik yapılabilir. Şöyle ki, Aristoteles (1997, s. 223) bilindiği gibi sofistlerin, siyaset dersleri vermelerine rağmen, siyasetin esasından bihaber olduklarını, siyaseti retorikle sınırlandırıp içeriğini daralttıklarını ve ayrıca yasa koyuculuğu meşhur yasaları kodifiye etmekle aynı kefiye koyduklarını iddia etmektedir. Kurumsalcı kanadın da Aristotelesçi eleştiri paralelinde siyasal rejim kavramını bir noktaya indirgediği ve kavramın kapsamındaki bir bileşeni kavramın kendisine tümünden teşmil ettiği söylenebilir.

¹⁹ Sartori’nin (1996, s. 198–226) “*a contrario*” (zıt olanıyla tanımlama) perspektifinden bu meyanda bahsedilebilir. Bu itibarla demokrasi de belli bir demokrasi tanımı çerçevesinde demokrasiye aykırı düşünle tanımlanır hale gelmiştir.

²⁰ Batı rejimleri-Doğu rejimleri, demokratik-totaliter-otoriter siyasal rejim perspektifleri tam da bu çerçeveye oturmaktadır.

²¹ Skaaning’in (2006, s. 6) endekslenebilir siyasal rejim tarzında irdelediği yaklaşım, Huntington’ın (1991, s. 26) niceliksel olarak demokratik olanlar ve olmayanlar şeklinde siyasal rejimleri tablolaştırmasını da aydınlatmaktadır.

Siyasal rejim kavramındaki çatıllanmaya tekrardan dönülürse, buradaki meselenin, siyasal rejim kavramının soyutlanmasından doğduğu anlaşılmaktadır. İki kavramlaştırma tarzının, siyasal rejimin kapsamına dair bir uyumsuzluk yaşadığı görülmektedir. Bir kanat, siyasal iktidarın sistematüğinde sıkışırken, diğer dal “politik”i öne alarak “polis” kavramlaştırmasından kinaye bir siyasal rejim (*politeia*) anlayışını selamlamaktadır. Kurumsalçı kanat, siyasalın tesisatına referans verirken, diğer kanat “genel anlamda siyasal rejim”i (mutlak anlamda anayasa/konstitüsyonu) odağa koyarak *polis* düzenine yönelmektedir. *Politeia*’nın kapsamı, şayet aşağıda irdeleneceği üzere modern anlamındaki gibi, “sivil toplum”un “politik olan”dan ayrıldığı dar bir siyasal mekan olarak saptanırsa, siyasal rejim, bahse konu yeni bir kamusal alan çerçevesi içinde sınırlı ve mütevazı bir kapsamda kavramlaştırılır. Buna mukabil “siyasal (politik) olan”, özel alanı boğan bir kamusal alan konseptinde değil de *polis*’teki anlamıyla geniş bir gök kubbe olarak belirlenirse, siyasal rejim modern zamanlarda tutulmak istendiği dar alandan dışarı taşar. Bu bağlamda siyasal rejimin, *politeia* konseptinde, aslına sadık kalarak kavramlaştırılması, kamusalın modern anlamından türetilen siyasal rejim kavramlaştırmasının kapsamını aşar. Bu meyanda siyasal rejim kavramına dair kapsam tespitlerinin özellikle 20. yüzyıldaki siyasal-ideolojik gerilim ortamında yapılması ve bilhassa liberalizmin etkisinde kalan kavramlaştırmaların, burjuvazinin toplumsal olarak yükseldiği bir dönemecten sonra ortaya konması, konunun tarihselleştirilmesinin derinleştirilmesini gerektirmektedir.

Kamusalı Gözden Geçirmek

Rejim kelimesiyle pek çok çerçeve içinde karşılaşmak mümkündür. Çalışma rejimi, yağış rejimi, beslenme rejimi, hukuki rejim, anayasa rejimi, siyasal rejim gibi örnekler bu minvalde sayılabilir. Rejim terimi farklı konseptler içinde kullanılabilse de kavramın kullanımının ortak bir yönü de vardır. Rejim terimine dair düzen-düzenleme entonasyonu tüm kullanım biçimlerinin kalbinden geçmektedir. Siyasal rejime dair kafa karışıklığının, “neyin düzeni-düzenlemesi” sorusuna dayandığı bu noktada öne sürülebilir. Konunun anahtarı bu soruda saklıysa, *polis* ve *politik* (siyasal) üzerinden, yol, nihai olarak “kamusal alan” a (*public sphere*) çıkmaktadır.

Habermas (2014, s. 61) kamu kavramının hayatiyetini kamusalılığın, siyasal düzenin hala örgütlenme prensibi olduğunu savunmasıyla belirginleştirmektedir. Kamu kavramının tarihsel kökenleri epeyce eskiye dayanmaktadır. Antik Roma’da kamu kavramı, mülkleri ile birlikte yurttaşları ve tebaayı bir bütün olarak anlatmaktadır (Melton, 2011). Bu momentte kamu yerine kullanılan *publicus* terimi ile kişinin hane alanı dışında kalan, halkın kullanımına açık çarşı, tiyatro ve cadde gibi mekanlar kastedilmektedir. Hane alanı/özel alan ise *publicus*’un işaret ettiği yerlerden farklılaşmaktadır. Diğer taraftan *publicus*’un isim şekli olan *publicum* ise politik bir anlamla yüklü olup devletle ilişkilendirilmektedir (Melton, 2011, s. 11). Bu noktada Arendt, kamu terimini oldukça seçik bir hale getirmektedir. Arendt’in (2012, s. 92–95) optiğünde kamu terimi iki cepheledir. Kamu terimi aleni olana işaret ederken, öte yandan özel alanın dışına çıkan ortak bir gök kubbeyi, tüm insanlara dönük bir dünyayı anlatır. Bu itibarla bahse konu dünya, insanın mahsulü olan olgularla ilgili bir uzam hüviyetine kavuşup sınırlı bir alanın ötesine geçer. Bu dünya, aynı zamanda beraberce yaşayan insanların sorunlarını da konu edinir.

Kamusal alana dair muhtelif yaklaşımlar bulunmaktadır. Weintraub (1997) bu yaklaşımları dört başlık altında toplamaktadır. Bu minvalde ana akım olarak öne çıkan liberal ve ekonomistik yaklaşım ilk olarak zikredilebilir. Bu yaklaşım kamu ile özeli, devlet ve piyasa ekonomisi üzerinden ayırır. Cumhuriyetçi erdem yaklaşımı ise klasist bir perspektif sunar. Klasist yaklaşımda kamusal alan, ne doğrudan piyasa ne de (modern) devlettir. Kamusal alan burada yurttaşlık ve politik bütüne odaklıdır. Toplumsal tarih ve antropolojik çalışmalarda kendini gösteren bir diğer yaklaşım, kamusal alanı dinamik ve çok biçimli toplumsal alan olarak irdelerken kültürel konulara yoğunlaşır. Dördüncü ve son yaklaşım da feminist yaklaşımdır ki, burada aile ve onun ötesindeki ekonomik ve politik yapı özel ve kamusalın oluşumuna işaret eder (Weintraub, 1997, s. 7).

Klasist yaklaşıma yakın olan Arendt'in (2012, s. 65) tespitine göre, *polis*'in uç vermesiyle özel ve kamu dikotomisi,²² her ne kadar hane (*oikos*) ve politik alan biçiminde kendini gösterse de toplum momenti (liberal-ekonomistik görüşün dem vurduğu), ancak modern zamanlarda ve modern devletin vücut bulmasıyla temayüz etmektedir. Buna karşılık Arendt'in argümanı, kamu-özel dikotomisinin, ortak bir dünyaya ilişkin pratiklerle en temelde yaşamın devam ettirilebilmesi için gerekli faaliyetler arasındaki farktan kaynaklandığıdır. Bugün gelinen noktada ise bu şekildeki bir ayırım hiç de saydam değildir. Bu durumun sebebi ise ulus-devletteki çapraşık bir kaynaşmadır. Ulus-devletteki ulus veçhesi, modern dönemdeki çoğulluğu siyasal bir biçimde ifade edip, klasik dönemdeki *oikos* alanını bir toplum kavramı yaratarak tümenden ulusa doğru genişletmiştir. Modern zamanlarda ulus geniş bir hane halindedir, o tüm bir toplumun ailesidir. Bu noktada bir açmaz daha ortaya çıkmıştır. Siyaset (antikitede "özgürlükler alanı" şeklinde yerleşen kavram), konumunu ekonomi-politiğe terk etmiştir. Ekonomi-politik bu minvalde büyük bir zorunluluklar alanı haline gelmiştir. *Oikos*, ulusa çevrildiği nispette *oikos'un nomos'u* da (eko-nomi) *polis* düzeyine yükseltilmiş ve ekonomi-politik diye bir kavram açığa çıkmıştır. Bu doğrultuda zorunluluklar alanı tüm bir ulus seviyesine yükseltilmiştir (bkz. Arendt, 2012, s. 66). Klasizm açısından bakıldığında *polis* düzeyi bir özgürlükler alanıyken, zorunluluklar alanı olan özel alan, onun karşısındadır. Bu itibarla klasizmin izinde, siyasetin, toplumu korumanın bir aracı olamayacağı açıktır. Ancak "hasbelkader" tarihsel süreç içinde siyasal iktidarın, zor ve şiddet tekeli olarak görülmesiyle beraber özgürlükler de "toplum" imgesi içinde yer almıştır. Hal böyle olunca toplum içindeki özgürlük, siyasetle antagonistik hale dönüştürülerek siyaset pahasına elde edilebilir bir kategori içine girmiştir (Arendt, 2012, s. 68). Öyle ki "sivil toplum" momenti gerek doğal hukuk okulu gerekse İskoç ahlak felsefecilerince kamu gücüne zıt biçimde tanımlanmıştır (Habermas, 2014, s. 27–28).

Anlaşılabileceği üzere modern zamanlarda siyaset kavramlaştırması, bu zamanların mahsulü olan toplum kavramına bağımlı hale gelmiştir. "Toplumsal olan"a tapulanan alan, gittikçe siyasetin kadim alanlarını parsel parsel ele geçirmiştir. Son noktada da özel alan ve ekonomik pratikler kamusal alana yerleşerek *oikos* düzeyindeki hususlar kolektif meselelere çevrilmiştir (Arendt,

²² Arendt, siyasal hayatın varlık şartını insanların çoğulluğu olarak görmektedir (2012, s. 36). Bu doğrultuda Aristotelesçi iyi yaşam ve özgürlüğün imkanı olarak *bios-politikos* imgesi öne çıkar.

2012, s. 71). Özel alandaki çıkarların kamusal raddesindeki bir hayatiyete kavuşması açıkça “toplumsal alan” olarak kavranan bir bağlamın inşasıyla söz konusu olmuştur (2012, s. 73).

16. yüzyılla birlikte Habermas’ın (2014) üzerinde durduğu gibi, kamusalılık, mutlakiyetçilikle birlikte, (modern) devletle ilişkili duruma geçmiştir. Bu momentte kamusalılık, egemenin şahsından soyutlanmıştır. Özel alana bakıldığında ise devlet yapısının dışında olmak, bu alana işaret etmek için yeterli hale gelmiştir (2014, s. 71). Feodalitede ortaya çıkan temsili bir kamu (bkz. 2014, s. 64–65) düşüncesi irtifa kaybederken, bu dönemde kamusal alan modern anlamıyla belirginleşmiştir. Kamusal alan, merkezi yönetim ve orduyla kendini gösteren bir kamu erki olarak cisimleşmiştir (2014, s. 79–80). Burjuva toplumu hakim hale geldikten sonra ise kamu kavramı, ilk etapta kamu olarak bir araya gelen insanlar olarak sunulmuştur. Bunun ardından bu topluluktaki özel şahıslar, siyasal iktidarın yönetimindeki kamuoyunu kamu erkine karşı sahiplenmişlerdir. Öyle ki, burjuvazi (özel şahıslar), kamusal bakımdan hayatiyet taşıyan ancak özel alanda konumlandırılan mübadeleye ve toplumsal emeğe dair normlarla ilgilenmeye yönelmiştir. Mal dolaşımı özel alanın sınırlarını büyütmüş, bu şekilde özel alan üzerinden toplumsal yeniden üretim alanının çerçevesi yeniden çizilmiştir. Nihayetinde devlet ve toplum arasında bir gerilim ortaya çıkmış, bu gerilim “toplum” alanı dahilinde de devam etmiştir. Neticede devlet ve toplumu ayırt eden turnusol bu anda kamu ve özeli de ayırt etmiştir (Habermas, 2014, s. 93–97). Bu minvalde siyaset teorisinin ana akımındaki, serbest piyasaca belirlenen toplumun, salt egemenlikten ayrılmış bir toplum olarak konumlandırılması yanında, genellikle zordan da özgürleştirilmiş bir toplum (bkz. Habermas, 2014, s. 165–166) olarak belirlenmesine imkan veren eşik aşılmıştır.

Tarihsel süreç içinde kamusal olan, antikiteden modern zamanlara “yapısal dönüşüm” geçirse de Helenik tarzdaki kamu kavramlaştırması normatif gücünü muhafaza etmiştir. Bu kavramlaştırma toplumsal yapıda güç yitirse de ideolojik bir ülkü olarak ayakta kalmıştır (Habermas, 2014, s. 61). Klasizm açısından kamusal kavramlaştırması ortak bir çatıya işaret etmekte, bunun yanı sıra ortak değerler oluşturma gündemine sahip olmaktadır. Eğer ki, *politeia* kavramının konusu *polis* düzeniyle ifade edilirse, bu formülasyon, modern zamanlarda yapay bir şekilde inşa edilen devlet-toplum düalizmini benimsemeyecektir. Kamunun çok sınırlı bir alana indirgenmesi, özel karşısında ikincilleştirilmesi, bu itibarla türetilen rejimi, siyasalın kamusal üzerinden sınırlılığı ölçüsünde belirleyecektir. *Polis*’ten türetilen *politik* (*politike*) kavramı ve *politik*’in rejimi (siyasal rejim), *politik*’in içeriğinin içi dış edilmesi nedeniyle klasizmden, aslından koparak kendine yabancılaşacaktır.

Siyasal Rejim, Siyasal Sistem ve Devleti Konumlandırmak

Siyasal rejim kavramı kendi sistematik hayat sahasından (*in vitro* bir şekilde) yalıtılabilir de bu kavram, sistematik olarak başka kavramlarla birlikte çalışmaktadır. Öyle ki çoğu zaman aynı sistematik içindeki kavramlar birbiriyle karıştırılmaktadır. Siyasal rejim kavramının dışa dönük bir cephesi de bulunduğu üzere, sonuca geçmeden bu başlık altında kavramın

müphemliğinin ortadan kaldırılması doğrultusunda siyasal rejim kendi sistematığı içinde (*in vivo* bir tarzda) irdelenecektir.²³

“Siyasal rejim”, “siyasal sistem”, “devlet” ve “hükûmet” gibi bazen birbiriyle karıştırılan kavramlar kurumsalcı bir pencereden konuya odaklanıldığında, kolayca ayrıştırılabilmektedir. Fishman’ın görüşü kerteriz alınır, siyasal rejimler, hükûmetten daha kalıcı ancak devletten daha az ömürlü olmasıyla bir çırpıda ayırt edilebilmektedir (Fishman, 1990, s. 428). Bu minvalde Skaaning de devleti, siyasal iktidardaki merkez, siyasal rejimi ise onun konfigürasyonu ile ilintili hale getirerek (2006, s. 17) kavramların birbirine karışmasına mahal vermemektedir. Ancak bu başlık dahilinde kavramları irdemenin başka bir yoluna daha dikkat çekmek gerekir. Söz konusu kavramları devlet üzerinden konumlandırmak mümkün olsa da kavramları kapsamlarıyla birlikte değerlendirmek yerinde olur. Bu minvalde devletin, öncelikle kendi biçimsel görünüşünün ötesinde daha geniş bir alanın parçası olduğu söylenebilir²⁴. Bahse konu geniş sahada siyasal rejim ve siyasal sistem bulunur (Eroğul, 2002, s. 171). Easton’ın (1965), kürsülerde sıkça değinilen tanımına göz atılırsa, siyasal sistem, toplumdaki değerlerin bir otorite çerçevesinde dağıtıldığı mekanizmayı anlatır. Bu mekanizma etkileşimli bir şekilde işler. Toplumdaki sair sistemler (ekonomik, kültürel sistemler vb.) siyasal sistem üzerinde baskı yaratarak siyasal sistemden bu baskılar paralelinde çıktılar sunmasını ister (Easton, 1965, s. 21–22). Şaylan’a (1981, s. 5) göre siyasal sistem iktidarın oluş ve kullanılış biçimiyle belirlenen bir olguya karşılık gelir. Aslına bakılırsa, Eroğul’un altını çizdiği gibi, siyasal sistem, siyasetin teknik cephesini oluşturur. Siyasal sistemin içinde karar alma ve yürütme süreçleri, atama, seçim gibi alt mekanizmalar yer alır. Siyasal rejim ise siyasal sistemi de içine alarak siyasalla ilgili durumda olan toplumsal yapıları ve buradaki örüntüleri de kapsamında bulundurur (Eroğul, 2002, s. 172). Nihayetinde sistem kavramı, bir düzenek kapsamındaki bileşenlerin yürürlükte kalması ve devleti işletmesi anlamında adeta mekanik bir sürece yollama yaparken, siyasal rejim kavramı ise tabiri caizse siyasal sistem mekaniğinin “ruhu, teneffüs ettiği hava ve beslendiği değerler”in bir bütünü olur (Soysal, 2012). Bu noktada siyasal rejim kavramı yerine kullanılabilen siyasal sistemin bir bileşeni olan hükûmet sistemi kavramına da bir parantez açılabilir. Anayasa hukuku çerçevesinde devletin üç asli işlevine denk gelen üç temel devlet erkinin hangi organlarca kullanılacağı ve organlar arası kurumsal ilişkilerle beraber bunların görev ve yetkileri hükûmet sistemi kavramının odak noktasını oluşturur. Bu haliyle de hükûmet sistemi, siyasal sistemin bir unsurunu teşkil eder (Hekimoğlu, 2009, s. 6). Kuvvetler ayrılığı ve birliği esasında tasnif

²³ Devlet kavramı yüksek soyutlama düzeyinde ontolojik olarak analiz edilmeyi gerektirse de bu başlık altında “aygıtsal” cephesiyle ele alınmaktadır. Devletin ontolojik düzeyiyle ve iktidar cephesiyle incelenmesi bu makalenin sınırlarını aşmaktadır. Buradaki hedef, netice itibarıyla siyasal rejim (*politeia*) kavramının ağırlığını tartmaktır.

²⁴ Bu meyanda “devlet biçimi” kavramına da değinilebilir. Altınörs’ün, “Marksist devlet teorisinde siyasal rejimin bu kavrama karşılık geldiği”ni ileri sürdüğü (Praksis, 2015, s. 62–63) devlet biçimi kavramı, anayasa hukukunda söz gelimi monarşiyi cumhuriyetten ayırt etmeye yarayan bir kategori içinde değerlendirilirken (bkz. Eroğul, 2009, s. 9), diğer taraftan Poulantzas’ın devlet teorisinde ise devlet biçimi aynı “devlet tipi” dahilindeki devletleri ayırt eden bir kategori olarak kullanılır. Bu itibarla Poulantzas’ın optiğinde bu kavram bir toplumsal formasyonun dönemeşmeleri içinde devletin ekonomik ve siyasal mücadelelerle ilişkisinin aldığı biçimleri imler (Poulantzas, 2014, s. 168-172).

edilebilen hükümet sistemleri; başkanlık sistemi, konvansiyon sistemi ve parlamenter sistem gibi kavramları kendi çatısı altında toplar (Gözler, 2011, s. 553-554; bkz. Lijphart, 2012, s. 106-107)²⁵.

Son muhasebede, siyasal sistemler bir devletin bir iskeletten öteye gidemeyeceği, siyasal rejimsiz bir siyasal sistemin de esprisini ve bütünlüğünü kaybedeceği söylenebilir. Devlet ve siyasal sistemi düşünmeksizin, bir siyasal rejim de yalnızca bir soyutlama olarak kalır (Eroğul, 2002, s. 181-182) Geline nokta siyasal rejimin siyasal sistemden daha dar bir kategori olduğunu vurgulayan Somer'e (2021, s. 15) katılmak olanak dışıdır. Nitekim siyasal sistemin belli bir biçimde tezahür etmesini sağlayan zemin, toplumsal hayatın siyasete yansıyan tüm veçhelerini içine alan siyasal rejimin niteliğiyle ilgilidir (Eroğul, 2009, s. 15). Benzer şekilde Özcan'ın yaptığı gibi, siyasal rejimi, devlet rejimi ile ayırıp siyasal rejimi devlet rejimi çatısına altlamak (bkz. 2006, s. 355) da isabet taşımamaktadır.

Siyasal rejim kavramı, devletin ve siyasal sistemin üstüne çıksa da devletin siyasal rejimle etkileşim içinde bulunduğu yadsınamaz. Devlet sadece aygıtsal bir veçhede de sahip değildir. Siyasal rejim meselesinin (*politeia* tartışmaları) gizemi ontolojik olarak egemen sınıflar-tabii sınıflar-devlet üçlüsünün ayrı şekilde ama aynı ilişki içinde ortaya çıktığı momentteyse ve Eroğul'un dokunduğu gibi, siyasal rejimi irdelemek her şeyden önce toplumda egemen sınıflara bakmayı gerektiriyorsa (2009, s. 15-16), devletin siyasal rejimle olan özel ilişkisi billurlaşır.

Sonuç

Antik Atina'da siyasal rejim/*politeia* tartışmaları, *polis*'in toplumsal yapısında ortaya çıkan esaslı dönüşümlerle ve *polis*'teki istikrarın bozulmasıyla meydana gelmiştir. *Polis*'in eski görkemli ve toplumsal olarak istikrarlı günlerine hasretle bakmak haddizatında tartışmaların temel motivasyonu olmuştur. *Politeia* tartışmalarının ontolojisi, açıkça *polis*'le *politeia* arasında bir ilişki olduğunu göstermiştir. *Polis*'in içindeki devinimler *politeia* merkezinde stres doğurmuştur.

Yüksek bir soyutlama seviyesinden bakıldığında *politeia* kavramının bünyesinde "biçimsel"-kurumsal bir cephenin bulunduğu görülür. Ancak *politeia* kavramlaştırması *polis*'le ilişkisiyle tortulaştığı üzere, öncelikle "tözel" bir içerime, sosyo-ekonomik bir boyuta da sahiptir. Nihayetinde *politeia*'yı/siyasal rejimi yüzeysel bir biçim, bir konfigürasyon meselesine indirgemek gerçekçi değildir. *Politeia* fenomenindeki biçimsel-kurumsal boyutlar gerçekliğin yalnızca küçük bir bölümünü hatta onun epifenomenal yönünü oluşturur. Nitekim bir şeyin kendisi (tözü) ile biçimi doğrudan aynı şey olmadığı gibi, *polis*'in kuruluşunu/konstitüsyonunu ifade eden ve *polis*'in yoğunlaşmasıyla irtibatlı olan *politeia*'nın tözü, *politeia*'nın demokrasi, aristokrasi veya monarşi gibi aldığı biçimlerden farklı bir noktaya denk gelir.

Antik Yunan'daki *politeia* tartışmaları tam anlamıyla bir siyasal rejim meselesini anlatmaktadır. Bugünden bakıldığında, Antik Yunan dünyasındaki tartışmaların son derece

²⁵ Antrparantez, anayasa hukukunda siyasal rejim kavramının genellikle kurumsalcı bir anlayış çerçevesinde kullanıldığı, zaman zaman da hükümet sistemi kavramını ikame ettiği de (bkz. Aktan, 2016) belirtilmelidir.

berrak şekilde yapıldığı dikkat çeker. Klasik siyaset felsefesinin kabul ettiği *poli(s)-t-ik* (siyasal) kavramı ekseninde dönenen bu tartışmalar, yine *polis*'le aynı bağlamda konumlanan *poli(s)-t-eia* terimiyle bir kafa karışıklığına sebep olmamaktadır. Modern zamanların siyasal rejim teriminin ise tam olarak *politeia* kavramına karşılık gelirken, “tarihsel”in yıpratıcılığının, kavramın istikrarını bozduğu ve kavramın tahlil keskinliğini törpüleyerek kavramı güçsüzleştirdiği anlaşılmaktadır. Netice itibarıyla *politeia* kavramının tarihsel olarak pozitivist siyaset teorisinin siyasal rejim kavramlaşmasına evrildiği görülmektedir. *Polis* ve politik kavramları üzerinde bir tereddüt yokken, bu kavramlardan türeyen *politeia*'nın içeriminde de bir ikircik olması beklenemez. Bununla birlikte tarihsel süreç içinde, siyasal rejim kavramının müphemleşmesinde siyasal (politik) kavramının, kamu kavramı dolayımından ufkunu değiştirmesi temel kırılma noktası olarak öne çıkmaktadır. Bu kırılmanın gizemi ise toplumsal ve sınıfsal güç kompozisyonunun diyalektiğinde, toplumsal bölünme ve tabakalaşmaların da içeriğinin değişmesinde saklıdır. Bir toplumsal sınıf olarak burjuvazinin ortaya çıkması ve giderek güçlenmesi, siyasal ve ideolojik kertelerde de izdüşümlerini göstermiştir. Liberal siyaset teorisi bu itibarla kamusal ve siyasal kavramlarına ve bunun doğal sonucu olarak siyasal rejim kavrayışına müdahalede bulunmuştur. Keza 20. yüzyıl konjonktüründe siyasal rejimin kendisi ve niteliği yerine siyasal rejimler tasnifine ve rejimlerin karşılaştırılmasına ağırlık verilmesi de kavramın keskinliğinin kaybolmasına etki etmiştir.

Antik Yunan'da, “siyasal rejim” kavramındaki “siyasal” (politik/*politikē*) terimi, özel alanın zorunluluklarının ilerisine geçen bir özgürlükler alanı olarak yorumlanmıştır. Hal böyleyken *politeia* da kapsamlı bir kamusal dolayımından geniş bir dünyayı muhtevasına almıştır. Modern zamanlara bakıldığında dönüşüm geçiren kamu kavramlaştırması, bugünkü ana akım devlet teorisinde kullanıldığı haliyle siyasal kavramını bir yöne doğru manipüle etmiştir. Kamusal ve siyasal kavramlarının modern konumlanışlarının, burjuvazinin yükselişe geçmesiyle koşut bir şekilde ilerlediği görülmüştür. Burjuvazinin yükselişiyle hem modern devlet (*state*) hem de (sivil) toplum kavramları ortaya çıkmıştır. Özel alan düzeyi değiştirmiş, hane alanından çıkarak seviye atlamıştır. Yeni konumundaki tüm çelişkilerle birlikte özel alan ve kadim kamusal alanın çok büyük bir kısmı “toplum” tarafından yutulmuştur. Yeni özgürlükler alanı artık topluma tekabül etmiştir. Devlet de zor alanı olarak tanımlanarak toplumun karşısında konumlandırılmıştır. Kamu ve siyasal kavramları böylelikle sivil toplumun antagonistisi olarak devlet alanıyla sınırlandırılmıştır. Dolayısıyla siyasal rejim kavramı da erozyona uğrayıp, kendi aslına (*politeia* kavramlaşmasına) yabancılaşarak modern zamanlarda kendisi için dizayn edilen dar bir alana sıkıştırılmıştır. Bu şekilde siyasal rejim kurumsal-hukuki bir bölge içinde kavranma yoluna girmiştir. “Zor”dan masun tutulan toplum alanı da siyasal rejimin ufkunun ve düzen-düzenleme sınırlarının dışına alınmıştır. Siyasal rejim tartışmalarının *arkhe*'si, toplumda altyapısal unsurların üstünde yükselen toplumsal ayrışmalara açık ya da örtük bir şekilde işaret etmektedir. Ancak modernitede siyasal rejim kavramının, siyasal ve kamusal kavramlarındaki yapısal dönüşümlerle içi boşaltılmıştır. Bütünsel özellikler göstererek altyapıyla üstyapının ilişkisini imleyen ve en görünür yüzünde de bir üstyapı biçimiyle sivriyen siyasal rejim, modern zamanlarda bu şekildeki tüm ilişkiselliğini yitirmiştir. En yüksek soyutlamada *polis*'in konstitüsyonunu-yoğunlaşmasını anlatan *politeia*'nın/siyasal rejimin toplumsal ayrışmalara dayanan karakteri görünmez hale gelmiştir.

Makale çağdaş literatürdeki Webergil ve kimi Marksgil siyasal rejim kalıplarına nazaran “atipik” bir modeli önermektedir. Webergil bir yaklaşımla çizilen siyasal rejim modeli kurumsal ve biçimsel vurgularla teçhiz edilmektedir. Makalede çizilen siyasal rejim portresi ise Marksgil teorinin tarihsel maddeci anlayışı ve altyapı-üstyapı diyalektiğiyle desteklenmektedir. Ancak makale, Marksist bir pozisyonda bulunan Poulantzas ve Jessop gibi kimi yazarların Webergil yaklaşımın yer yer sınırları içine girerek çizdiği ve kavramı nispeten sınırlı ve ikincil olarak resmettiği, literatürde de kabul gören bir siyasal rejim modelinin dışında bir siyasal rejim kavramlaştırma tarzına işaret etmektedir. Makaledeki şablonun Marksgil literatür içindeki belli bir siyasal rejim kavrayışından mülhem bir kavramlaştırmadan farkı bu noktada belirginleşmekte, makaledeki modelde klasik siyaset felsefesinin *politeia* (siyasal rejim) kavramlaştırması tarihsel maddeci bir tarzda yorumlanmaktadır. Makaledeki model, siyasal rejim kavramlaştırmasının aslına-*arkhe*' sine dönmeye davet ettiği ölçüde, biçimsel bir optikten sıyrılarak ancak kavramı merkeze alıp tekrardan genişleterek toplumsal bölünmelerin de altını çizmesiyle bir değer taşımaktadır.

Literatürde siyasal rejim kavramlaştırması için berraklık sağlayacak adım, siyasal rejimi üstündeki tarihsel etki ve yüklerden arındırmaktır. Bu adım da siyasal rejimi *politeia* kavramlaştırmasına dönerek düşünmeyi gerektirmektedir. Bu noktada Yaşlı'nın, siyasal rejimin, bir devlet ve toplum matrisi içerdiği, rejimlerin salt (yazılı) anayasalara odaklanarak analiz edilemeyeceği ve kaba biçimde otoritarizm veya demokrasi gibi ayrımlarla irdelenemeyeceği (Yaşlı, 2017, s. 20) görüşüne iştirak etmek yerinde olur. Çalışmada vurgulanan *politeia* kavramlaştırmasına yaklaşan Yıldızoğlu'nun bu doğrultudaki saptamasında da isabet vardır. Nitekim rejim kavramından bahsetmek, öncelikle üretimin ve onun siyasal biçiminin niteliklerine eğilmek demektir. Siyasal rejim hem maddi hem de simgesel bir zeminde yaşamaktadır. Siyasal biçimin üretimi ve yeniden üretimi noktasında bu uzamlar siyasal rejim kavramlaştırmasından ayrı düşünülemez. Siyasal rejim kavramı tarihsel blokları ve iktidar bloklarını da içermek zorundadır. Öyle ki, siyasal rejim hem destekçileri hem de karşıtlarıyla birlikte var olmaktadır. Bu toplumsal grupların ekonomik, sosyal, kültürel ve siyasal özellikleri de siyasal rejim meselesinin kaçınılmaz olarak içindedir (Yıldızoğlu, 2013). Devlet biçimi, hükümet sistemi veya siyasal sistemin “muadili” olarak kullanılabilen siyasal rejim kavramı, açıkça bu kavramlardan daha geniş ve derin bir alanı kapsamaktadır. Siyasal rejim kavramının *politeia* kavramlaştırmasına dönerek *polis*'le ilişki içinde düşünülmesinin bu kavrama, gücünü geri kazandırması olasıdır. Bu şekilde bir kavramlaştırma siyasal rejimi kendi aslına da sadık hale getirmekle birlikte literatürdeki karışıklık ve müphemliği ortadan kaldırmaya yardım edebilir.

“Kavramsal Bir Müdahale: Siyasal Rejimi *Politeia* Kavramıyla Düşünmek “ Başlıklı Makalenin Araştırma ve Etik Beyanı Bilgileri

Bu çalışma “Araştırma ve Yayın Etiği” değerlerine uygun olarak hazırlanmıştır	
Bilgilendirme	Bu makale Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim Dalında Prof. Dr. Ramazan GÜNLÜ danışmanlığında tamamlanan ve savunulan “Devletin Değişimi Ekseninde Türkiye’nin Siyasal Rejim Sorunsalı” adlı doktora tezinden üretilmiştir.
Yazar Çıkar Çatışması Beyanı	Çalışmada herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.
Yazar Katkı Oranı Beyanı	Çalışmayı şahsım Meriç TOKMAK olarak tek başıma hazırladığımı beyan ederim.
Teşekkür	Çalışmada teşekkür gerektiren bir durum bulunmamaktadır.
Etik Kurul Onay Belgesi	Çalışmada etik kurul onayı gerekmemektedir.
Ölçek İzni	Çalışmada ölçek izni gerekmemektedir.

Kaynakça

- Aktan, C. C. (2016). Temsili Demokrasilerde İdeal Bir Siyasal Rejim (Hükümet Sistemi) Arayışı. *Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi*, 8(1), 18–35.
- Aleskerov, A. (2007). *Eski Sosyalist Ülkelerde Siyasal Rejim Değişimleri*. (Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Arendt, H. (2012). *İnsanlık Durumu* (Çev. Şener, B.S.). İstanbul: İletişim.
- Aristoteles. (1997). *Nikomakhos’a Etik* (Çev. Babür, S.). Ankara: Ayraç.
- Aristoteles. (2005). *Atinalıların Devleti* (Çev. Akderin, F.). İstanbul: Alfa.
- Aristotle. (1959). *Politics* (Trans. Rackham, H.). London: Harvard University.
- Aristotle. (1980). *The Nicomachean Ethics* (Trans. Apostle, H.G.). Dordrecht: D. Reidel Publishing.
- Aristotle. (2011). *Nicomachean Ethics* (Trans. Bartlett, R. C., Collins, S.D.). Chicago and London: The University of Chicago.
- Aron, R. (2011). *Demokrasi ve Totalitarizm* (Çev. Hatay, V.). Ankara: Kadim

- Asaf, B. (1932). Rejimler, Nasıl Niçin Değişiyor. *Kadro*, 27–32.
- Baker, U. (2019). Yunan Siyasal Aygıtının Özgüllüğü. *Dolaylı Eylem* içinde (ss. 79–88). İstanbul: İletişim.
- Batum, S. (2000). 1990’larda Dünyada ve Türkiye’de Siyasal Rejim Tartışmaları. *Siyasal Rejim Tartışmaları* içinde (ss. 53–81). İstanbul: TESEV.
- Bhaskar, R. (2015). *Gerçekliği Geri Kazanmak Çağdaş Felsefeye Eleştirel Bir Giriş* (Çev. Aydaş, B.S.). Ankara: Notabene.
- Croix, G. E. M. de Ste. (2014). *Antik Yunan Dünyasında Sınıf Mücadelesi* (Çev. Sümer, Ç.). İstanbul: Yordam.
- Diakov, V., Kovalev, S. (2014). *İlkçağ Tarihi 1 Ortadoğu, Uzakdoğu, Eski Yunan* (Çev. İnce, Ö.). İstanbul: Yordam.
- Duverger, M. (1986). *Siyasal Rejimler* (Çev. Tunçdoğan, T.). İstanbul: Sosyal.
- Easton, D. (1965). *A Systems Analysis of Political Life*. New York: John Wiley & Sons.
- Eroğul, C. (1981). Siyasal Düzenlerin Sınıflandırılmasına İlişkin Birkaç Tarihsel Örnek ve Tartışma. *Prof. Dr. Ahmet Şükrü Esmer’e Armağan* içinde (ss. 81–125). Ankara: Ankara Üniversitesi.
- Eroğul, C. (2002). *Devlet Nedir?* Ankara: İmge.
- Eroğul, C. (2009). *Anatüzeğe Giriş* (“Anayasa Hukuku”na Giriş). Ankara: İmaj.
- Fishman, R. M. (1990). Rethinking State and Regime: Southern Europe’s Transition to Democracy. *World Politics*, 42(3), 422–440.
- Gözler, K. (2011). *Anayasa Hukukunun Genel Teorisi cilt 1*. Bursa: Ekin.
- Habermas, J. (2014). *Kamusallığın Yapısal Dönüşümü* (Çev. Bora, T., Sancar, M.). İstanbul: İletişim.
- Hekimoğlu, M. M. (2009). *Anayasa Hukukunda Karşılaştırmalı “Demokratik Hükümet Sistemleri” ve Türkiye*. Ankara: Detay.
- Huntington, S. P. (1991). *The Third Wave Democratization in the Late Twentieth Century*. Norman: University of Oklahoma.
- İncioğlu, N. (2000). Siyasal Rejimler: Başkanlık, Yarı-Başkanlık ve Seçilmiş Başbakanlık Seçenekleri Türkiye’ye Neler Sunabilir? *Siyasal Rejim Tartışmaları* içinde (ss. 17–51). İstanbul: TESEV Yayınları.
- Jessop, B. (1990). *State Theory: Putting the Capitalist State in its Place*. Oxford: Polity.
- Kalaycıoğlu, E. (2000). Siyasal Rejim Tasarımı ve Demokrasi. *Siyasal Rejim Tartışmaları* içinde (ss. 97–122). İstanbul: TESEV.
- Kalaycıoğlu, E. (2016). Türkiye’de Politik Rejimin Evrimi ve Yasama Sistemi. Kalaycıoğlu E.,

- Sarıbay, A. Y. (Ed.), *Türk Siyasal Hayatı Türkiye’de Politik Değişim ve Modernleşme* içinde (ss. 369–387). İstanbul: Sentez.
- Küçükömer, İ. (2010). Düzenin Yabancılaşmasına Giden Yolda İlk Ürünler & Akşam Makaleleri Türkiye Nereye Gidiyor (I). *Batılılaşma Düzenin Yabancılaşması* içinde (ss. 158–172). İstanbul: Profil.
- Lefort, C. (2007). *Complications Communism and the Dilemmas of Democracy* (Trans. Bourg, J.). New York: Columbia University.
- Legros, R. (2003). Siyasal Fenomenoloji (Görüngübilim) (Çev. Yerguz, İ.). Raynaud, P., Rials, S. (Ed.), *Siyaset Felsefesi Sözlüğü* içinde (ss. 771–780). İstanbul: İletişim.
- Liddell, H. G., Scott, R. (1996). *A Greek-English Lexicon*. Oxford: Clarendon.
- Lijphart, A. (2012). *Patterns Of Democracy Government Forms and Performance in Thirty-Six Countries*. New Haven: Yale University.
- Linz, J. J. (2008). *Totaliter ve Otoriter Rejimler* (Çev. Özbudun, E.). Ankara: Liberte.
- Melton, J. van H. (2011). *Aydınlanma Avrupasında Kamunun Yükselişi* (Çev. Aydar, F.B.). İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi.
- Montesquieu, C. de S. B. de. (2001). *The Spirit of the Laws* (Trans. Nugent, T.). Kitchener: Batoche.
- Özcan, G. (2006). Türkiye’de Siyasal Rejim ve Güvenikleştirme Sorunsalı. Ülman, B., Akça, İ. (Ed.), *İktisat, Siyaset, Devlet Üzerine Yazılar Prof. Dr. Kemâli Saybaşılı’ya Armağan* içinde (ss. 355–378). İstanbul: Bağlam.
- Plato. (1937). *The Republic vol. 1* (Trans. Shorey, P.). London: Harvard University.
- Plato. (1942). *The Republic vol. 2* (Trans. Shorey, P.). London: Harvard University.
- Plutarch. (1960). *The Rise and Fall of Athens Nine Greek Lives* (Trans. Scott-Kilvert, I.). London: Penguin.
- Poulantzas, N. (2014). *Kapitalist Devlette Siyasal İktidar ve Toplumsal Sınıflar* (Çev. Ünsaldı, Ş.). Ankara: Epos.
- Praksis. (2015). Siyasal Rejim Tartışmaları Forumu. *Praksis*, 1(37), 47–90.
- Rousseau, J.-J. (1979). *Emile or on Education* (Trans. Bloom, A.). Basic.
- Rousseau, J.-J. (1999). *Discourse on Political Economy and The Social Contract* (Trans. Betts, C.). Berkshire: Oxford University.
- Sartori, G. (1996). *Demokrasi Teorisine Geri Dönüş* (Çev. Karamustafaoğlu, T., Turhan, M.). Ankara: Yetkin.
- Schmitt, C. (2008). *Constitutional Theory* (Trans. Seitzer, J.). Durham and London: Duke University.

- Skaaning, S.-E. (2006). Political Regimes and Their Changes: A Conceptual Framework (No. 55). https://fsi-live.s3.us-west-1.amazonaws.com/s3fs-public/Skaaning_no_55.pdf
Erişim tarihi: 17.12.2021
- Skinner, Q. (2016). *Modern Düşüncenin Temelleri İkinci Cilt: Reform* (Çev. Buğlalılar, E., Yıldırım, B.). Ankara: Phoenix.
- Somer, M. (2021). Siyasal Rejim Nedir, Ne Değildir?: Kavram Karmaşası Kademeli Otokratikleşmenin İçsel Bir Mekanizması Olabilir Mi? *Toplum ve Bilim*, (158), 6–26.
- Soysal, M. (1997). *100 Soruda Anayasanın Anlamı*. İstanbul: Gerçek.
- Soysal, M. (2012, 9 Kasım). Rejim Değişikliği., <https://www.cumhuriyet.com.tr/yazarlar/mumtaz-soysal/rejim-degisikligi-382150>
Erişim tarihi: 25.04.2021.
- Strauss, L. (2000). *Politika Felsefesi Nedir?* (Çev. Hünler, S. Z.). İstanbul: Paradigma.
- Şaylan, G. (1981). *Çağdaş Siyasal Sistemler*. Ankara: Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü.
- Thucydides. (1956). *History of the Peloponnesian War Books I and II* (Trans. Smith, C.F.). London: Harvard University.
- Tilly, C. (2006). *Regimes and Repertoires*. Chicago: University of Chicago.
- Tunaya, T. Z. (1982). *Siyasal Kurumlar ve Anayasa Hukuku*. İstanbul: Araştırma, Eğitim, Ekin Yayınları.
- Weintraub, J. (1997). The Theory and Politics of the Public/ Private Distinction. In Wintraub, J., Kumar, K. (Eds.), *Public and Private in Thought and Practice Perspectives on a Grand Dichotomy* (pp. 1–42). Chicago and London: The University of Chicago.
- Wood, E. M. (2013). *Yurttaşlardan Lordlara Eskiçağdan Ortaçağa Batı Siyasi Düşüncesinin Toplumsal Tarihi* (Çev. Köymen, O.). İstanbul: Yordam.
- Yalman, G. L. (1986). “Popülizm”, “Bürokratik Otoriter Devlet” ve Türkiye. *11. Tez*, 1(1), 16–69.
- Yaşlı, F. (2017). *AKP, Cemaat, Sünni-Ulus Yeni Türkiye Üzerine Tezler*. İstanbul: Yordam.
- Yıldızoğlu, E. (2013). Rejim Tartışması Üzerine Notlar., http://ekenek.gen.tr/index.php?islem=paket/sayfaP/sayfa_detay.php&sayfa_id=274
Erişim tarihi: 15.05.2021.

A Conceptual Intervention: Thinking The Political Regime With The Concept Of Politeia

Meriç TOKMAK

Extended Abstract

The political regime appears as a conceptualization that has not been able to achieve uniformity in contemporary literature. The concept of political regime, which has no consensus on its scope and content, is often used intertwined with the concepts of political system, form of government, or state form. So much so that this usage style creates confusion about the concept. The subject of this article is to get hold of the substance of the concept of political regime by isolating it from the confusion in question. In this sense, the article aims to get hold of the substance of the concept of political regime and to shed light why a conceptual confusion has arisen in contemporary literature.

In the article, it is argued that if the concept of political regime is “bracketed” in a phenomenological manner and isolated from external factors, the social division and stratification facts at the foundation of the concept become transparent. However, it is claimed that the concept of political regime has been transformed in the historical process, just like the concepts of public and political. In this context, it is thought that the term political regime broke away from the concept of *politeia*, which is its counterpart in antiquity, in the historical process, and the political regime alienated the concept of *politeia* as it is used in the mainstream. In the article, it is suggested to consider the *politeia* conceptualization in order to get rid of the chaos about the concept of political regime.

In the article, a historical and dialectical path was tracked on the basis of a critical realistic methodology that deals with the backgrounds, mechanisms, and relationalities of concepts and phenomena. The research was carried out by literature review. In the article, first of all, the usage styles of the concept of political regime were reviewed. Then, a conceptualization of a political regime was attempted. In this sense, the concept of *politeia* in an “archaeological” manner has been examined in the context of revealing the *arkhe* of the concept of political regime. Then, how the concept of political regime transformed in a certain historical moment was examined. Finally, the political regime was evaluated together with the concepts of the political system and the state.

While the term political regime in modern times corresponds exactly to the concept of *politeia*, historical effects have destabilized the concept and weakened the concept by eroding the analytical sharpness of the concept. As a result, the concept of *politeia* has

historically evolved into the political regime conceptualization of positivist political theory. In the historical process, the transformation of concepts of the political and the public has been the starting point of the ambiguity regarding the concept of political regime. In the background of this break, there are transformations in the social and class power composition and social divisions. The emergence and gradual strengthening of the bourgeoisie as a social class has shown its projections at political and ideological levels. In this respect, liberal political theory intervened in the conceptualization of political regime. With the rise of the bourgeoisie, both the modern state (the state) and the (civil) society concepts emerged. Private space and much of the ancient public space have been swallowed up by the “society”. The society has now become the new area of freedom. The state, on the other hand, was defined as an area of force and was positioned opposite the society. The concepts of public and political have been thus restricted to the realm of the state as the antagonist of civil society. Therefore, the concept of political regime has been eroded and alienated from its original (the concept of *politeia*) and has been compressed into a narrow space designed for itself in modern times.

The article proposes an “atypical” conceptualization compared to Weberian and Marxist political regime patterns in contemporary literature. However, the atypical model in question is valuable in that it evades a formal optic and underlines social divisions to the extent that it invites a return to the origin-*arkhe* of the political regime conceptualization. The step that will provide clarity for the conceptualization of the political regime in the literature is to purify the political regime from the historical effects and burdens on it. This step requires thinking about the political regime by returning to the *politeia* conceptualization. The concept of political regime, which is used as a synonym for the state form, the government system or to the political system, clearly covers a broader and deeper area than these concepts. If the concept of political regime is considered in relation to the *polis* by returning to the *politeia* conceptualization, it is possible that this intervention will restore its power to this concept. Such a conceptualization can help to remove the confusion and ambiguity in the literature, while keeping the political regime concept faithful to its origin.